

van de Grote Raad *in casu*, de manieren waarop een proces aangelegd kon worden, de verschillende incidenten, fasen en eventueel in te dienen (bewijs)stukken, de betrokken functionarissen (procureurs, raadsheren-commissaris, deurwaarders enzovoorts), het vonnis, de executie daarvan, de proceskosten. In het tweede deel van zijn boek behandelt Van Rhee enkele soorten bezitsacties en processuele aspecten zoals uitstel en verstek (hoofdstuk 9-12). In de bijlagen geeft de auteur exempels van teksten van alle mogelijke ten processe ingediende stukken. *Pièce de résistance* is de geannoteerde uitgave van de concept-ordonnantie van circa 1540(391-487).

Van Rhee heeft een goed overzicht van de stof en hij toont zich een meester in het vatten van de essentie en van het saillante detail (bijvoorbeeld de kwestie van de niet-motivering van het vonnis). Hier en daar is hij wel wat kort van stof: de procedure vóór 1522; de minimumwaarde van het belang waarom men begon te procederen (in verband met de rechtsstatelijke betekenis van de 'gelijkwaardigheid der partijen'), de toen nog niet bestaande scheiding der machten (hoe ernstig was dat voor rechtzoekenden? Men leefde nog in een standenmaatschappij!) en het dilemma van het spanningsveld dat onontkoombaar optreedt als de wetgever gelijkwaardigheid van partijen wil waarborgen en tevens voortgang in de procedure moet stimuleren, komen slechts beknopt aan bod.

Hier en daar is de afstand die de auteur tot relevante historische literatuur houdt, wel erg gekunsteld (als hij bijvoorbeeld op bladzijde 178 spreekt over de inschakeling van landmeters bij enquêtes door raadsheren-commissaris). Presentisme of anachronisme bedreigt een schrijver die zijn onderzoek wil zien als 'nuttig' voor de 'Working group for the approximation of the civil procedure law in Europe' (vii, 313, 343). Bij alle lof die dit boek toekomt, is het toch wel een beetje wrang dat in Nederland anno 1997 een proefschrift in het Engels geschreven wordt over de procedure voor een interregionaal, centraal gerechtshof dat (toen al!) zijn procederen zoveel mogelijk moest tegemoetkomen in hun landstalen: Frans en Nederlands. Naast de zakenindex zou een personenregister overigens een nuttige tweede toegang zijn geweest.

A. H. Huussen jr.

H. Luijten en M. Blankman, ed., *Minne- en zinnebeelden. Een bloemlezing uit de Nederlandse emblematiek* (Alfa; Amsterdam: Amsterdam university press, 1996, ix + 142 blz., f25,-, ISBN 90 5356 212 5).

Een enthousiasmerende inleiding, waarin onder meer parallellen worden getrokken tussen moderne reclame en oude embleembundels, opent deze nieuwe bloemlezing uit de Nederlandse emblematiek van de zestiende tot achttiende eeuw. De samenstellers Hans Luijten en Marijke Blankman bieden in kort bestek een overzicht van het ontstaan en floreren van het embleem. Van het *Emblematum liber* (1531) van de grondlegger van het genre Alciato, wiens poëziebundel door toedoen van zijn uitgever de kenmerkende opbouw kreeg van motto, afbeelding en epigram, tot de specifiek Nederlandse voorkeur voor het liefdesembleem en het werk van misschien wel Nederlands beroemdste embleemdichter Jacob Cats, op wiens *Silenus Alcibiadis sive Proteus* samensteller Luijten vorig jaar promoveerde. In de inleiding is veel achtergrondinformatie te vinden over de wijze waarop de embleembundels tot stand kwamen. Dichters en drukkers waren bijzonder vindingrijk in het werken met materiaal van hun voorgangers. Ze gebruikten de platen waarmee de illustraties werden gemaakt keer op keer opnieuw, en deden voor inspiratie steeds weer een beroep op dezelfde 'tussenbronnen':

oudere embleemboeken, maar ook compilatiewerken en spreukenbundels als Erasmus' *Adagia*.

De embleembundels hadden verschillende functies. Ze konden opvoedend, vermanend, onderhoudend of stichtend zijn, en beoogden soms meerdere doelen tegelijkertijd. Daar zal ook een deel van de populariteit van het genre aan te danken zijn geweest: wie wijze lessen wilde ontwijken, vond in de plaatjes genoeg vermaak. Door hun veelzijdigheid zijn de embleembundels moeilijk in te delen naar aard en functie. Hoewel inhoud en doel vaak wel degelijk samenhangen: zo is een religieuze bundel als Poirters *Het masker van de wereldt afgetrocken* (1644) als overwegend bespiegelend, en Roemer Vischers *Sinnepoppen* als overwegend moreel-didactisch te kwalificeren.

De samenstellers hebben voor de opbouw van deze verzamelbundel een creatiever indelingscriterium gekozen dan samenhang in aard en functie. *Minne- en zinnebeelden* is ingedeeld volgens het principe van aaneenrijging. Elk embleem is door een onderwerp, beeld of motief met het vorige verbonden. Het geheel geeft de cyclus van het menselijk leven weer, van de kinderjaren tot de ouderdom. Een nadeel van deze aanpak wordt door de samenstellers zelf onderkend: de emblemen worden zo uit de (oude) context van de bundels gerukt. Daar staat tegenover dat ze in de nieuwe context mooie verbanden laten zien: hoe het als vnzijg bekend staande varken met de hoererij werd geassocieerd bijvoorbeeld, zoals ook de deugdzame cello een overwachte connotatie blijkt te hebben. In het commentaar bij de emblemen, dat als een aaneengesloten geheel voorin de bundel is afgedrukt, worden overwachte parallellen zichtbaar gemaakt en verklaard.

De combinatie van beeld en woord is bij het embleem cruciaal. Er is om die reden in deze bloemlezing dan ook veel aandacht besteed aan goede weergave van de afbeeldingen. Voor de *pictura* is steeds een pagina gereserveerd, met over het algemeen een zeer goed resultaat. Slechts in een enkel geval is desondanks moeilijk te zien wat er precies afgebeeld wordt. Een probleem is bijvoorbeeld de prent op pagina 84: de tekst bij dit embleem van Marcus Anthonius Gillis over de capriolen van een kaatsbal vraagt om een gedetailleerde afbeelding, en hier schiet zelfs de moderne techniek tekort.

Een sterk punt van deze bloemlezing is de overvloed aan gegevens die de samenstellers bij elk embleem boven water haalden. Goede annotaties, kritisch commentaar en verwijzingen naar literair-historische feiten maken *Minne- en zinnebeelden* ten slotte tot een nuttige wegwijzer voor iedereen die gewijs wil raken in de Nederlandse embleemliteratuur.

Els Stronks

H. A. Bosman-Jelgersma, ed., *Pieter van Foreest. De Hollandse Hippocrates* (Krommenie: Drukkerij Knijnenberg, 1996, 184 blz., ISBN 90 70353 06 7).

Deze bundel met tweeëntwintig artikelen van veertien auteurs is gewijd aan de zestiende-eeuwse arts Pieter van Foreest, die in zijn grafscript in de Grote Kerk van Alkmaar een Hollandse Hippocrates wordt genoemd. Van Foreest werd in 1521 in Alkmaar geboren. Na een korte studie in Leuven promoveerde hij in 1543 te Bologna tot *doctor medicinae*. Terug in Alkmaar oefende hij twaalf jaar zijn praktijk uit, waarna hij naar het door pest getroffen Delft vertrok. Gedurende heel zijn medische carrière stelde Van Foreest zijn ervaringen op schrift. Zijn *Opera omnia* geven inzicht in de stand van de geneeskunde in de zestiende eeuw, waarbij hij zich een nuchter medicus toonde. Hij was wars van kwakzalverij en een fervent tegenstander van drastische middelen: aderlaten paste hij bijvoorbeeld slechts met mate toe. Als kind